

Berislav Majhut

TREBA LI NAM NOVA POVIJEST HRVATSKE DJEČJE KNJIŽEVNOSTI?

dr. sc. Berislav Majhut, Učiteljski fakultet, berislav.majhut@ufzg.hr, Zagreb

prethodno priopćenje

UDK 821.163.42.0-05 Crnković, M.
821.163.42(091)-93

rukopis primljen: 4. 12. 2014.; prihvaćen za tisak: 26. 3. 2015.

Pokazat će se da težište suvremenih današnjih prikaza povijesti hrvatske dječje književnosti leži u onoj slici povijesti koju je načinio riječki teoretičar dječje književnosti Milan Crnković (1925. – 1998.) sedamdesetih godina 20. stoljeća. Crnkovićeva povijest hrvatske dječje književnosti onako kako ju je on zamislio predstavlja temelj gotovo svim najvažnijim povijesnim i teorijskim istraživanjima u tom području. U ovom će se članku razmotriti sadržaj te povijesne paradigme: početak, značajke, periodizacija, razvoj vrsta, stvaranje kanona, povijesne i društvene okolnosti. Ustanovit će se koje su povijesne i književnopovijesne silnice odlučno utjecale na Milana Crnkovića u vrijeme pisanja glavnih radova za nastanak njegove povijesti. Također će se razmotriti zbog kojih razloga ona više ne može zadovoljiti potrebe za čvrstom teorijskom podlogom suvremenih istraživanja dječje književnosti.

Ključne riječi: *povijest hrvatske dječje književnosti; Milan Crnković; Mato Lovrak; književnost za mladež; omladinska književnost*

1. Uvod

U velikom broju tekstova koji se bave poviješću hrvatske dječje književnosti ili, pak, koji se izravno naslanjaju na povijesna istraživanja postoji konsenzus oko nekih stožernih stavova koji su zadobili gotovo status aksioma, status neupitnih istina. Povezane tvrdnje poput „hrvatska dječja književnost započinje 1850. Filipovićevim *Malim tobolcem*“, „Ivan Filipović je začetnik hrvatske dječje književnosti“, „Hrvatski pedagoško-književni zbor kojemu je na čelu Filipović najzaslužniji je za razvoj hrvatske dječje književnosti“ zapravo su razne verzije jedne i iste misli kako početak i odlučni smjer razvitka hrvatske dječje književnosti leži u djelovanju tzv. „naprednih“ učitelja

oko polovice 19. st. One su toliko notorne u suvremenim povijestima, pregledima, znanstvenim i stručnim člancima o hrvatskoj dječjoj književnosti da se u kvalifikaciji tih tvrdnji pribjegava i formulacijama kao „službeno”, „opšteprihvaćeno”, „formalno”¹ i sl. Te teze redovito uz sebe vežu i neke druge stavove i to s učestalošću koja prestaje biti statistička kategorija a postaju znak kauzalnosti. Evo nekoliko najčešćih i među sobom povezanih tvrdnji:

1. Početak je hrvatske dječje književnosti neka od značajnih godina u književnom djelovanju učitelja Ivana Filipovića (objavljivanje *Malog tobolca* 1850., početak izlaženja *Bosiljka* 1864., osnivanje Hrvatskog pedagoško-književnog zbora (HPKZ-a) 1871., ili početak izlaženja dječjeg časopisa *Smilje* ili *Knjižnice za mladež*).
2. Hrvatski napredni učitelji okupljeni u HPKZ-u ne samo da su stvorili u ranoj fazi glavninu hrvatske dječje književnosti već su oni i bitno usmjerili njezin razvitak. Učitelji su presudni čimbenik u razvoju hrvatske dječje književnosti.
3. Glavnina je hrvatske dječje književnosti do kraja produženog 19. stoljeća najvećim dijelom objavljena u dječjim časopisima, osobito, u *Bosiljku* i *Smilju*, stoga se razvoj hrvatske dječje književnosti može najbolje pratiti upravo kroz dječje časopise.
4. Prvi je hrvatski dječji roman *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*.
5. Mato Lovrak najvažniji je dječji autor od 1933. do 1956. godine.
6. Dječju književnost čine isključivo umjetnički i estetski vrijedna djela. Različite forme pedagogizirane dječje književnosti ostaju izvan korpusa dječje književnosti jer ona mora biti umjetnički relevantna (stoga npr. Trstenjakovi romani ne mogu uopće ući u izbor za naziv dječjeg romana – oni su pedagogizirana pripovijedanja).
7. Vitezovim imenom obilježeno je vremensko razdoblje nakon 1956. godine.
8. Dječju književnost moguće je razmatrati relativno neovisno o društvenim i povijesnim okolnostima.
9. Teorijska se istraživanja hrvatske dječje književnosti uglavnom bave njezinom kanonskom razinom.
10. Omladinska književnost ne postoji.

Ove točke slaganja nisu diskretne tvrdnje koje su neovisne jedne o drugima. Upravo naprotiv – one su snažno međusobno uvjetovane i mnogostruko isprepletene te

¹ Tako Muris Idrizović 1984. piše: „U istoriji književnosti je **opšteprihvaćeno** da je 1850. začetna godina hrvatske knjige za djecu. Te godine objavljen je *Mali tobolac* Ivana Filipovića” (Idrizović 1984: 17), ili: „**Formalni** početak hrvatske dječje književnosti označava knjižica Ivana Filipovića pod naslovom *Mali tobolac* objavljena 1850”. (Crnković – Težak 2002: 124), ili: „Hižna knjižica nam je važan književnojezični spomenik kraja osamnaestog stoljeća koji svjedoči o pisanju za djecu i prije danas **službeno** prihvaćenog početka dječje književnosti (1850)” (Crnković – Težak 2002: 129).

čine paradigmu, cjeloviti „samonoseći” sustav stavova i vrijednosti koji opisuje hrvatsku dječju književnost ne samo u prošlosti i sadašnjosti već svoje stavove i vrijednosti projicira i na buduća, još nenapisana djela.

Ova je paradigma povijesti hrvatske dječje književnosti ugrađena u povijesti pojedinih vrsta dječje književnosti (dječji roman, dječja poezija), u preglede hrvatske dječje književnosti, u antologije, čitanke a preko njih u brojne znanstvene i stručne radove te članke u referentnoj literaturi koji su poslužili kao podloga mnogim diplomskim radovima i nebrojenim seminarima.

2. Gdje, na kojim konkretnim mjestima, nalazimo tu paradigmu?

Pogledajmo najznačajnije hrvatske povijesti pojedinih književnih vrsta.

Ivo Zalar 1991. na početku knjige o hrvatskoj dječjoj poeziji piše: „Crnković se najstudioznije bavio počecima naše dječje poezije i posve je ispravno utvrdio njezin početak stavivši ga u 1850. godinu, kad je objavljen *Tobolac*” (Zalar 1991: 31).

Dubravka Težak 1991. na početku knjige o hrvatskoj dječjoj priči polazi od pretpostavke: „Prvu takvu zbirku izdao je učitelj i poznati pedagog Ivan Filipović 1850. pod nazivom *Mali tobolac raznog cvětja za dobru i pomnjivu mladež naroda srbsko-ilirskoga* i time postavio temelje kako dječjoj poeziji tako i priči” (Težak 1991: 16).

Joža Skok 1991. u antologiji hrvatskoga dječjeg pjesništva: „Kompozicijski ova antologija zapravo ilustrira jednu moguću periodizaciju hrvatskoga dječjeg pjesništva koju je naznačio Milan Crnković u svojoj studiji *Sto (i nešto) godina hrvatske dječje književnosti*” (Skok 1990: 10).

Muris Idrizović 1984. svojoj knjizi *Hrvatska književnost za djecu* indikativno daje podnaslov *Sto godina hrvatske dječje knjige*.

Ivo Zalar 1978. na početku svoje studije o hrvatskom dječjem romanu: „...tako se i proučavatelji naše dječje književnosti (oni su, doduše, malobrojni) slažu da je prvi roman hrvatske dječje književnosti *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić, objavljen 1913. godine” (Zalar 1978: 17).

Stjepan Hranjec 1998. u povijesti hrvatskoga dječjeg romana: „Ako je hrvatski dječji roman začet tek početkom ovoga stoljeća (Brlić-Mažuranić, Truhelka) što ga čini razmjerno mlađom književnom pojavom, otežana je mogućnost govora s gledišta književne povijesti” (Hranjec 1998: 12).

Međutim, i inozemni teoretičari kad govore o hrvatskoj dječjoj književnosti koriste se istom tom paradigmom.

Tako sovjetski književni teoretičar 1975. A. Romanenko navodi da „Dječju književnost Srbije [sva isticanja Stjepko Težak] u 19. st. predstavljaju **J. Jovanović – Zmaj, V. Ilić i J. Veselinović** (*Hajduk Stanko*), u Hrvatskoj su to **I. Filipović, A. Harambašić i A. Šenoa** (čiji su povijesni romani dugo bili omiljeno dječje štivo), a u Sloveniji **V. Vodnik i F. Levstik**” (Težak 1976: 137).

Ibrahim Kajan 2008. govori o povijesti bosanskohercegovačkog dječjeg romana, a spominjući hrvatski dječji roman piše: „U Hrvatskoj se prvim dječjim romanom smatra djelo Ivane Brlić-Mažuranić *Čudnovate zgođe i nezgode šegrta Hlapića*, objavljeno 1913. [...]” (Kajan 2008:19).

Kada podvučemo crtu i pogledamo na koji se to izvor navedeni autori pozivaju, onda sve vodi u jednom smjeru i upućuje na dva rada Milana Crnkovića: na članak prigodno napisan 1971. u povodu stogodišnjice HPKZ „Sto (i nešto) godina hrvatske dječje književnosti”² te knjigu objavljenu 1978. *Hrvatska dječja književnost do kraja XIX. stoljeća*.

Najveći dio tih teza nije nov niti ih je po prvi put iznio Milan Crnković. Dapače, te su teze itekako solidno fundirane u ranijim tekstovima koji se bave hrvatskom dječjom književnošću.

3. Koliko dugo već traje ta ista paradigma povijesti hrvatske dječje književnosti? Možemo li locirati njezin epicentar?

U petom izdanju *Dječje književnosti* iz 1977. Crnković tvrdi da prije 1966. godine zapravo nije postojalo ništa u smislu nacionalne povijesti dječje književnosti:

Prije deset godina [to će reći 1966., op. BM], kad je nastala ova knjiga, proučavanje dječje književnosti u nas bilo je tek u začetku. Malo je zaista bilo radova na koje je autor mogao upozoriti, kao što su na primjer bile knjige Književnost za decu i rad u dečjim bibliotekama što ju je izdao Savet društva za staranje o deci i omladini Jugoslavije (1958) ili zbirka osvrti i članaka Sime Cucića pod naslovom Iz dečje književnosti (1951). Iako se, [...] na žalost, još ni danas ne možemo na tom području pohvaliti rezultatima kakve su postigli drugi narodi – tako još uvijek nemamo povijesti naših nacionalnih dječjih književnosti – ipak je u tom desetljeću stvoreno zaista mnogo. (Crnković 1977: 16)

Dakle, Crnković smatra kako nakon Drugoga svjetskog rata nije po tom pitanju napravljeno gotovo ništa. A prije Drugoga svjetskog rata Crnković ovako opisuje zanimanje istraživača za početke hrvatske dječje književnosti:

Sve što je rečeno i napisano o prvom razdoblju hrvatske dječje književnosti napisano je u prva dva desetljeća novog stoljeća, do, otprilike, Milakovićeve i Trstenjakove smrti 1921. U tom je razdoblju svaki razgovor o dječjoj književnosti, svaki uvod u ocjenu novog književnog djela polazio od prikaza i ocjenjivanja puta prijeđenog u 19. stoljeću. Nakon te intenzivne faze stvaranja bilance i ponovnog ocjenjivanja, na žalost bez detaljnih istraživanja, prestaje svako zanimanje za tu književnost i za njezino ispitivanje. (Crnković 1978: 3)

² Rad je 29. listopada 1971. Milan Crnković izložio na simpoziju *Hrvatska književnost za djecu i omladinu*, koji se održavao u Učiteljskom domu u Zagrebu (M. G. 1971: 425). Članak je objavljen 1972. u časopisu *Umjetnost i dijete* 3, 18.

Dakle, ako prihvatimo tu Crnkovićevu ocjenu³, značajno smo suzili moguć vremenski raspon u kojemu se mogla pojaviti uočena paradigma⁴.

Rad bi se na njoj, znači, vremenski protezao od prikaza hrvatske dječje književnosti Stjepana Širole iz 1896. do (proširimo malo Crnkovićev okvir) Krajačićevih članaka iz dvadesetih godina. Crnković samo postavlja tezu da je na samom početku „Prve Jugoslavije” došlo do gašenja interesa za izučavanjem početaka hrvatske dječje književnosti, a ne obrazlaže uzroke tomu.

No, sada, bez obzira na način njihova nastanka, iz tih su se tekstova formirale tvrdnje koje su postale opća mjesta povijesti hrvatske dječje književnosti, pa će ih u svojim tekstovima preuzeti i afirmirati Stjepan Širola, Milan Šević, Ljudevit Krajačić, Branka Horvat, Ferdinand Maslić, Juraj Bukša itd.

U svakom slučaju, u svojim tekstovima iz 1971. i 1978. Crnković se poziva na konsenzus o stavovima koje zastupa, konsenzus koji daje autoritet njegovim stavovima. A taj neophodni autoritet, u trenutku Crnkovićeva istupanja, čini se daleko važnijim od same točnosti tih stavova.

4. Koje su okolnosti nastanka Crnkovićevih tekstova?

Crnković je obuhvatio većinu relevantnih mišljenja i uklopio ih u svoju sliku povijesti hrvatske dječje književnosti. No, ti tekstovi ključni za uspostavu mogućnosti ustanovljavanja hrvatske dječje književnosti kao samosvojnog i autonomnog sustava nisu, **kao što bi to moglo površnom promatraču činiti, jednostavan nastavak glavnine prethodnih nastojanja** u prikazivanju hrvatske dječje književnosti. Upravo suprotno!

Nakon članka Vinka Kosa *Hrvatska književnost za djecu i mladež* iz 1943. nema više radova koji bi se bavili nacionalnom poviješću hrvatske dječje književnosti. Od 1945. nastoji se uspostaviti jugoslavenska dječja književnost nekad izravno pod tim nazivom a ponekad pod nazivom „dječja književnost na srpskohrvatskom jeziku” ili, jednostavno, pod nazivom „naša dječja književnost”.

³ Svakako bilo je tu i drugih članaka koje Crnković prešućuje. Primjerice članak Juraja Bukše: *Počeci naše dječje književnosti*, u Spomenica Učiteljske škole u Petrinji 1952.; Milica Buinac: *Književnost za djecu i dječja književnost*, u Zbornik Pedagoške akademije u Petrinji 1972.; Nikola Žic: *Bibliografske bilješke o hrvatskim knjigama iz Istre*, u Hrvatska prosvjeta XXIV(1937) 6–7.

⁴ Logično se postavlja pitanje: ako je vrijeme nastanka paradigme ograničeno na razdoblje prije kraja Prvoga svjetskog rata, kako paradigma ipak sadrži i stavove o pojavama koje su nastale nakon tog vremena? Tvrdnje su tako ulančane da prihvaćanje jedne neminovno traži pojavu druge. Primjerice, tvrdnja da je Mato Lovrak najznačajnija pojava u razdoblju 1933. – 1956. izravna je posljedica takvog shvaćanja dječje književnosti u kojemu je samo umjetnička dječja književnost može biti dječja književnost. A to shvaćanje izravna je posljedica shvaćanja presudne uloge učitelja u počecima hrvatske dječje književnosti i depedagogizacije koja se počela događati od članka Belović Bernadzikowski 1897. u smjeru umjetničke književnosti.

Milan Crnković upravo je u godini toliko značajnoj za noviju hrvatsku povijest, u 1971., napisao članak u kojemu je snažno afirmirao samostalnost i samosvojnost hrvatske dječje književnosti nasuprot snažnim nastojanjima izgradnje jugoslavenske dječje književnosti u kojoj bi se hrvatska dječja književnost morala odreći svog bića i prilagoditi se periodizacijskim konstrukcijama posve stranim onome što se u hrvatskoj dječjoj književnosti uistinu događalo.

U više prijedloga konstituiranja jugoslavenske dječje književnosti inzistiralo se na postavljanju Jovana Jovanovića Zmaja kao stožerne figure u odnosu na koju će se određivati sve druge književne pojave⁵.

Može se reći da je najveća figura u cijelom 19. st. bio Zmaj, da je njegov utjecaj ostao jak još tri desetljeća nakon njegove smrti, da se počeci nove poezije javljaju sporadički u tridesetim godinama i da otprilike oko 1953. godine počinje dosad najsjajniji period naše dječje poezije. Sasvim je svejedno hoće li se tih oko stotinu godina dijeliti, kao u Pavića, na: Zmajevu razdoblje, razdoblje između dva rata s neprevladanim Zmajevim utjecajem i na suvremenu poeziju ili samo na Zmaja i suvremenike, kako hoće Ćosić – te su podjele vrlo općenite i samo u grubim crtama pokazuju opći profil hrvatske i srpske dječje poezije i pomažu da se jače osvijetli prije svega ono novo u suvremenoj dječjoj poeziji, dok literarno-historijski ne zadovoljavaju. (Crnković, 1977: 97)

Crnković se argumentirano suprotstavio takvim stavovima ističući kako hrvatska dječja književnost ima svoj vlastiti razvoj koji je nemoguće opisati takvim, izvana nametnutim, kalupima.

U svakom slučaju, povijesni razvitak ranije hrvatske dječje književnosti ne da se, usprkos vezama hrvatskih književnika sa Zmajem, svesti na zmajevski i postzmajevski period, ili na istoznačnu podjelu pod drugim nazivom, njegove su kulminacione točke i drukčije prirode i drukčije vremenski razmještene. (Crnković, 1972: 11)

Hrvatska dječja književnost ima svoj specifični razvoj s vlastitim vrhuncima i zatišjima književne djelatnosti pa posljedično tomu i svoju vlastitu periodizaciju.

Čini se, dakle, da bi se hrvatska dječja književnost, za razliku od, recimo srpske ili slovenske, najprikladnije mogla podijeliti na četiri razdoblja. (Crnković, 1972: 11)

Crnković je književna razdoblja nazvao po najistaknutijim književnim osobnostima: Ivan Filipović, Ivana Brlić-Mažuranić, Mato Lovrak i Grigor Vitez: sve od reda osobama kojima se, te 1971. godine, nije moglo predbaciti da svojim nacionalističkim djelovanjem bacaju sjenu na Crnkovićevo nastojanje za uspostavljanjem samosvojne hrvatske dječje književnosti.

⁵ Detaljniji prikaz borbe Milana Crnkovića za uspostavljanjem nacionalne dječje književnosti vidi u Majhut 2013.

Dakle, izvanknjiževni razlozi su natjerali Milana Crnkovića da 1971. logički poveže u čvrstu konstrukciju niz razasutih tvrdnji o povijesnom razvitku hrvatske dječje književnosti mahom uvjetovanih ideološkim preferencijama.

I dok je u tim vremenima Crnkovićeve konstrukcija ispunila svoju svrhu njegova slika povijesti hrvatske dječje književnosti nastavljala je živjeti i kad su se društvene okolnosti radikalno promijenile. Stavovi, izricani u uvjetima ideološkog jednodužja, prije 1990., u kojemu se znanstvena istina morala prilagođavati službenoj partijskoj istini, zadržani su i nakon hrvatskoga državnog osamostaljenja, nakon promjene političkog sustava i nakon promjene društvenog sustava te su s jednakom sigurnošću i samouvjerenošću u vlastitu istinitost izricani i nakon 1991.⁶ kada je ideološki pritisak popustio a demokracija omogućila slobodno bavljenje znanošću.

5. Razlozi zbog kojih ta paradigma danas više ne zadovoljava

No, ma koliko Crnkovićeve namjere te godine bile upravljene na uspostavljanje hrvatske dječje književnosti, na osiguranje njezine autonomnosti, na dokazivanje njezine samoniklosti i prava na vlastitu opstojnost one su ipak jednako tako učvršćivale i ojačavale poziciju cijelog pojmovnog klastera vezanog uz HPKZ, KZM, Filipovića te početke hrvatske dječje književnosti. Crnković je uspio u svojoj težnji, no sada su sredstva, koja je upotrijebio u svom naumu, postala preteško breme koje koči i onemogućuje daljnji napredak povijesnih istraživanja, a time onda i definiranja suvremenih književnih pojava.

Zašto su postala preteško breme?

1. Uistinu je neobično da prije početka hrvatske dječje književnosti 1850. imamo: prvi hrvatski prijevodni roman (*Mlajssi Robinzon*, 1796), zbirku basana eksplicitno namijenjenih djeci (*Ezopovefabule za slavonsku u skuluhodećudicu*, 1804); prvoga izvornoga hrvatskog ilustratora dječjih knjiga (1844) (Adalberta Laupperta); da je već započeto s objavljivanjem (1846) najpopularnije⁷ hrvatske dječje knjige u Hrvatskoj u idućih sto godina (Schmidova *Genoveva*) i da ona već u tom trenutku ima stogodišnju povijest iza sebe⁸ itd.

⁶ Naravno, postoje i drugačija razmišljanja, no ona se, izgleda ipak, nisu uspjela nametnuti znanstvenoj javnosti. Usp. radove Joše Skoka, Alojza Jembriha i Stjepana Hranjeca u zborniku *200 godina kajkavske dječje književnosti*, Varaždin-Donja Stubica 2001., Stjepan Hranjec: *Kršćanska izvorišta hrvatske dječje književnosti*, Zagreb 2003, Berislav Majhut: *Recepcija romana Čudnovate zgrade šegrta Hlapića Ivane Brlić Mažuranić* u *Nova Croatica* II (2008) 2: 43–115, Sanja Lovrić: *Paradigme tridesetih godina 20. st. u hrvatskoj dječjoj književnosti* 2014. (obranjeni doktorski rad).

⁷ *Mali tobolac* to zasigurno nije jer uopće nije bilo ni drugog izdanja.

⁸ Kolo mladih rodoljuba objavilo je Schmidovu *Genovevu* 1846. Zanimljivo, to nije prvo objavljivanje Schmidove *Genoveve* u hrvatskom prijevodu. Antun Nagy objavio je 1821. *Opisànje Xivóta svête Genovéve* ne spominjući kako se zapravo radi o njegovu prijevodu Schmidova djela izvorno objavljenog 1810. Dokaz da se radi samo o prijevodu, a ne i o adaptaciji ili čak o samosvojnom, izvornom djelu dugujemo radu Tihomira Englera: *Status i značenje Nagyove Genovéve: prijevod Schmidova predloška, njegova obrada ili samosvojno književno djelo?*, u *Književna smotra* 164/165, 75–89. Za povijest *Genoveve* u Hrvatskoj usp. članak Tome

2. Stavljajući u prvi plan kao glavnog čimbenika napredne učitelje organizirane u HPKZ-u Crnković **ostavlja izvan svog vidokruga** institucionalnog nakladnika dječjih knjiga koji svjesno, kontinuirano od 1846., objavljuje dječje knjige (*Kolo mladih rodoljuba*), prvu slikovnicu na hrvatskom jeziku 1863. *Domaće životinje i njihova korist* (s objavljivanjem slikovnica HPKZ nije želio ništa imati), prvi hrvatski roman za mladež (Vukotinovićev *Štitonoša*, 1844), prvu hrvatsku ilustriranu dječju knjigu, prvi hrvatski dječji roman, prvi hrvatski dječji igrokaz i stoljeća književnosti eksplicitno namijenjene djeci koju su pisali hrvatski svećenici (počev od glagoljske početnice iz 1527)⁹.

Jer, postavlja se pitanje, zašto bi hrvatska dječja književnost započela s jednom namjenskom, utilitarnom književnošću (onom pedagogiziranom, učiteljskom) a ne bi s drugom, namijenjenoj vjerskim svrhama, znači, onom svećeničkom.

Dakle, hrvatska dječja književnost kreće od svećenika (a ne od učitelja).

3. Zaključci i rezultati istraživanja umnogome ovise od naših prethodnih odluka i izbora. To će reći mi istraživači na neki način i sami unaprijed kreiramo ono što ćemo pronaći. U izučavanju povijesti hrvatske dječje književnosti presudnim se čini što uzimamo kao relevantni izvor naših podataka. Crnković smatra kako su „tri časopisa od bitne važnosti za razvoj i profiliranje hrvatske dječje književnosti u drugoj polovini 19. st: *Bosiljak*, *Smilje* i *Bršljan*” (Crnković 1978: 42). Dapače, smatra kako se cijela hrvatska dječja književnost može iščitati iz tih časopisa, pa stoga priziva Krajačićeve riječi iz 1914.: „„Bršljan” i „Smilje”, kojih sva godišta čine jednu omladinsku biblioteku i u sebi čuvaju povijest naše omladinske literature...” (Krajačić 1914: 184). Ako polazimo od časopisa, onda, istina, neposredno čitamo tekstove autora, ali njihov izbor i okupljenost u časopisu rezultat je uredničke politike. Istraživaču koji proučava cjelinu dječje književnosti stoga će se nužno prije nametnuti osobnost urednika nego li autora tekstova. Ako se pri tome smatra da nekoliko knjiga časopisa može reprezentirati korpus čitave dječje književnosti, onda ćemo posve sigurno teško moći izvesti valjane zaključke. Početci i kakvoća dječje književnosti razmatrat će se i izvoditi iz, često navrat-nanos sastavljenih brojeva, čija rutina izlaženja i uvijek honorarni način obavljanja urednikovanja umnogome je određivao sadržaj časopisa. Koliko je pogrešno uzimati časopise kao reprezentante cjelokupne književnosti, vrlo rječitro govori ovaj primjer: zbog dugotrajnosti izlaženja i prisutnosti u školama „Smilje” svakako zauzima posebno mjesto u trolistu časopisa. No, u cijelom tom dugom vremenskom periodu koji proučava Crnković od 1873. do kraja 19. stoljeća „Smilje” je imalo samo dva urednika: Vjenceslava Zaboja Mařika (prvo godište) i Tomislava Ivkanca (dvadeset šest preostalih godišta do kraja 19. stoljeća, odnosno trideset osam do Ivkančeve smrti 1912.), tako da prikaz hrvatske dječje književnosti u tom periodu umnogome ovisi o uredničkoj politici glavnog urednika te je zapravo prikaz osobnih stavova i preferencija

Matića: „Motiv Genoveve u starijoj hrvatskoj književnosti”, u Građa za povijest književnosti, sv. 29. JAZU, Zagreb, 1960.

⁹ Iz svakog stoljeća po jedan primjer: Marko Andriolić: *Nauch catolizzaschi: od sfete vire y od xivota carschianscoga, za dizzo u uostale haruazcoga yezica koiga usbudde scittiti cesto* 1585., Tomme od Kempisa, kanonika regulara od reda s. Augustina: *Pismo od nasledovanya Gospodinna nascega Yesussa* (prijevod Bartolomeja Kašića iz 1641), Antun Božin: *Nauk malahne dićice* iz 1704.

jednoga čovjeka – Tomislava Ivkanca. Tako onda hrvatska dječja književnost postaje ne tijekom najrazličitijih mišljenja autora, nakladnika i publike, već predodžba koja je proizašla iz jedne glave. A kakva je to glava bila, možda najbolje govori činjenica kako je u mnogome utjecala na sporo i teško pojavljivanje hrvatskoga dječjeg romana. Naime, Ivkanec je vjerovao kako je bolje objavljivati kratke priče koje djeca radije čitaju nego duža pripovjedna djela, pa je upravo iz tog razloga 1906. odbio prijedlog Ivane Brlić-Mažuranić da mu pošalje jednu odulju pripovijetku za djecu. Gotovo je posve irelevantno što smo mogli imati *Šegrta Hlapića* sedam godina ranije, a puno je značajnije pitanje kako je čovjek s takvim stavovima mogao trideset osam godina zauzimati uredničko mjesto *Knjižnice za mladež*. Ili, pak, Krajačićeva tvrdnja kako Ivkanec nikako nije bio nositelj novih stremljenja u hrvatskoj dječjoj književnosti i kako su novi vjetrovi zapuhali tek otkako je 1912. na mjestu urednika *Smilja* Tomislava Ivkanca zamijenio Josip Škavić. I sada, na temelju takvih individualnih bludnji ugrađenih u uredničku politiku časopisa, donositi zaključke o cjelokupnoj književnoj djelatnosti nikako ne može biti metodološki opravdano.

4. Kakav je to **prvi** roman ako su doslovno deseci dječjih romana objavljeni prije njega?! Crnković smatra kako u 19. stoljeću nema hrvatskoga dječjeg romana. Ljudevit Vukotinović je 1844. objavio *Štitonošu*, roman za hrvatsku nadobudnu mladež, a 1846. objavljen je roman za našu zapuštenu mladež *Srěčko pijanac*. Nadalje, 1846. objavljen je u sljedećih sto godina najpopularniji prijevodni roman u hrvatskoj dječjoj književnosti *Genoveva* Christophera Schmida. Dakle, roman dječji ili za mladež sredinom četrdesetih godina 19. stoljeća pokrio je svu hrvatsku omladinu, i nadobudnu i zapuštenu. (Doduše, lako je moguće da Crnković vjerojatno ne zna za *Štitonošu* Ljudevita Vukotinovića, za pripovijetke/romane Janka Jurkovića te roman *Maca* Vjenceslava Novaka iz 1881.).¹⁰

5. Lovrakovim imenom Crnković naziva razdoblje od 1933. do 1956. Lovrak je trebao poslužiti kao most između prijeratne i poslijeratne (misli se na Drugi svjetski rat) dječje književnosti, no, pod pritiskom ideologije u komunističkoj Jugoslaviji, cjelokupno se današnje viđenje produkcije dječje književnosti u tridesetim godinama svelo samo na Lovraka. Time je onda posve izobličena slika i književnosti tridesetih u kojima je ostala vidljiva samo socijalno angažirana dječja književnost, a sva ostala dječja književnost s, do tada nezabilježenom bujnošću produkcije, s neviđenom raznovrсноšću žanrova i velikom i živom interakcijom sa susjednim medijskim područjima, posve je nestala iz vidokruga i književnog pamćenja.

6. Crnković se bori protiv pedagogizacije ali i svake izvanknjiževne promidžbe koja se pokušava prokrasti u dječju književnost, dječju književnost koja opet, sa svoje strane, mora pokazati kako ima i sredstva i načine biti i umjetnička i estetski relevantna.

I dok tako Crnković vodi bitke za umjetnički status dječje književnosti koji bi je učinio dostojnim dijelom književnosti kao umjetnosti, iza leđa mu se događaju goleme stvari koje on, usredotočen na svoj problem, uopće ne opaža.

¹⁰ Usp. B. Majhut: *Pustolov, siročić i dječja družba*, 2005. i članak Majhut: *Uvodna razmatranja o hrvatskome dječjem romanu*, u *Hrvatska misao* 12 (2008) 1, Sarajevo.

Usredotočenošću na umjetnički vrijednu književnost Crnković je posve ispustio iz vida dimenziju dječje kulture. Danas izgleda nemoguće govoriti o književnosti izolirano bez uzimanja u obzir žive interaktivnosti književnosti i drugih medija ali i aspekata društvenog života zajednice u koju je ta kultura uklopljena.

Stoga će pokraj Crnkovića posve nezamijećeno proći različiti oblici trivijalne književnosti kao što je prvi val popularnog pripovijedanja u svescima krajem 19. stoljeća i onda drugi veliki val koji započinje polovicom dvadesetih godina 20. stoljeća. Taj dio dječje kulture ostaje posve izvan Crnkovićeva vidokruga. Pa će onda posljedično ostati i izvan njegova vidokruga i pojava novih medija – radija i stripova. A kako je uopće, bez uzimanja u obzir tih medijskih utjecaja, moguće razumjeti razvoj onodobne dječje književnosti?

Proći će Crnkoviću posve nezapaženo i ono razdoblje hrvatske dječje književnosti u kojemu estetski relevantnih djela nije bilo, a to je vrijeme ipak presudno djelovalo na oblikovanje daljnjeg razvoja hrvatske dječje književnosti (primjerice vrijeme od 1945. do 1955.).

7. Uistinu je nerazumljivo zašto se Vitezovim imenom, dakle imenom jednog pjesnika, obilježava razdoblje od 1956. godine pa nadalje, dakle, pjesnikovim imenom se naziva upravo razdoblje kada poezija više neće biti dominantna književna vrsta. Dječja je poezija bila dominantna književna vrsta u godinama neposredno poslije rata i do sredine pedesetih godina.¹¹ Ni nakon 1956. umjetnička razina dječje poezije ne opada, već je doživjela veliki napredak, a javlja se i značajan broj vrsnih pjesnika. Pa ipak vrijeme koje nadolazi neće više biti vrijeme poezije, već će biti vrijeme proze i goleme gladi za pripovijedanjem.

Velik broj ljudi koji su došli sa sela u grad otrgnuti od svojih navika trošenja vremena odjednom se suočavaju s viškom slobodnog vremena koje treba nekako popuniti. Što se može ponuditi stanovnicima gradova u vrlo skromnim materijalnim uvjetima? Djeca rođena nakon Drugoga svjetskog rata već idu u škole, a nakon škole obilje je slobodnog vremena. Čime će ga popuniti u skućenim uvjetima grada? Književnošću? Časopisima? Roto-romanima? Filmovima? Športom?

Koliko god različite forme pripovijedanja nastoje zadovoljiti glad za pripovijedanjem (televizija, koja se pojavila upravo 1956., ali još desetljećima to neće biti u stanju) ni kvantitetom ni raznolikošću ponude ne uspijevaju zasititi potražnju. I zato je to vrijeme proze i pripovijedanja, a ne poezije.

8. Crnković dječju književnost promatra kao samosvojni umjetnički razvoj samo sekundarno povezan s društvenim i povijesnim okolnostima. Crnković prijelomne događaje za razvoj hrvatske dječje književnosti traži u samoj dječjoj književnosti, a ne u događajima izvanjskim književnosti. Tako će Crnković reći da se prva faza istraživanja

¹¹ Usp. Branko Ćopić: *Naša dječja književnost*, u *Nastava jezika i književnosti u srednjoj školi* (1950) 1–2., str. 22–23; Danko Oblak: *Knjiga, odgoj, društvo* u *Igra mašta zbilja* 1975. Šibenik, str. 38.; Zlata Pirnat-Cognard: *Pregled mladinskih književnosti jugoslovenskih naroda*, 1980 Ljubljana, osobito str. 25. i 85. također uspoređi pojam „aktivistične poezije” u godinama 1945. – 1948. Naročito: Slobodan Ž. Marković: *Književnost za decu nastala između dva svetska rata na srpskohrvatskom jezičnom području*, u *Književnost za decu* i rad u dečjim bibliotekama, Beograd 1958., str. 75.

hrvatske dječje književnosti podudara s Trstenjakovom i Milakovićevom smrtni 1921., a ne s početkom Jugoslavije. Crnković će to tako reći iako je očito da će upravo početak prve Jugoslavije presudno utjecati na promjenu smjera istraživanja dječje književnosti u Hrvatskoj, a ne smrtni Milakovića i Trstenjaka.

Crnković vidi prijelomne događaje u razvoju naše dječje književnosti u 1933. i 1956., a razdoblje između te dvije vremenske točke naziva Lovrakovim razdobljem. Za Crnkovića kao da je važniji kontinuitet hrvatske dječje književnosti između vremena prije Drugoga svjetskog rata te nakon njega od strahovitih posljedica samoga svjetskog rata i revolucije 1945. na dječju književnost.

Deset godina 1945. – 1956. Crnković je u *Povijesti hrvatske dječje književnosti* uspio obraditi na jednoj stranici i ne spomenuvši ubijene i prognane književnike, promjenu kanona pisaca, dodjeljivanju posve nove društvene uloge dječjoj književnosti, zabrani i nestanku cijelih vrsta dječje književnosti, uspostavi posve novih vrsta književnosti za mladež.

Ni riječi o političkom, društvenom i nakladničkom aspektu djelovanja, primjerice, Grigora Viteza. Uredničko je djelovanje Grigora Viteza u najmanju ruku jednako važno za razvoj hrvatske dječje književnosti, kao i njegovo pjesničko djelo.

Partija je, osim što je bila jedina posjednica realne moći, bila i jedina posjednica istine. Naime partija je znala konačni i neminovni cilj kretanja ljudske povijesti i način na koji će se taj rezultat ostvariti. To je „partijnost književnosti” o kojoj govori Latković 1950.

Crnković ne uzima dovoljno povijesne okolnosti u obzir. Njegovu je periodizaciju na trenutke posve teško razumjeti, kao kada ulazak Hrvatske u novu državnu zajednicu 1918. uopće nije primijećen u njegovoj interpretaciji povijesti hrvatske dječje književnosti ili kad „gigantska” Lovrakova pojava posve zaklanja „sitnicu” odigravanja Drugoga svjetskog rata.

Ono što bi tu nepristranog promatrača moglo čuditi jednostavno je pitanje: zar je dječja književnost, znači dio književnosti, znači dio umjetnosti, znači dio društvene djelatnosti toliko odvojena od povijesnih promjena kroz koje prolazi cjelokupno hrvatsko društvo da je se to nimalo ne tiče niti ima utjecaja na nju?

Pitanje se može postaviti i na drugačiji način: kakva je to ogromna prisila morala biti koja nije dala vidjeti ljudima traumu koja se dogodila 1945. i u kojoj je cijela jedna tradicija književnosti izbrisana (u književnosti za odrasle to nije mogao biti tako drastičan slučaj jer su uvijek ostajali vječni klasici, duhovni divovi koje nije moguće ukloniti, u dječjoj književnosti, kojoj samoj po sebi, kao grani književnosti, nedostaje autoritativnosti; međutim, takvih klasika koji ne bi mogli biti maknuti jednostavno nije bilo pa je sve bilo uklonjivo). Nestale su cijele književne vrste, nestali su književnici gurnuti u mrak „nejavnosti”¹², fizički su eliminirani¹³ pisci, prognani u emigraciju¹⁴. I

¹² Štefa Jurkić, Jagoda Truhelka. O sudbini Side Košutić v. u Tatjana Šarić: *Djelovanje Agitpropa prema književnom radu i izdavaštvu u NRH, 1945–1952.* u Radovi Zavod za hrvatsku povijest 42(2010) str. 398–399.

¹³ Gabrijel Cvitan ubijen je na Bleiburgu, Vinko Kos na Križnom putu, Zdenka Smrekar izvedena je iz svog stana 1946. i otada joj se gubi svaki trag.

¹⁴ Josip Cvrtila emigrirao je u Argentinu.

svejedno, taj detalj, tu sitnicu nije nitko i nikada u povijestima hrvatske dječje književnosti zabilježio. I to ne samo za trajanja komunističkog režima, već i u demokratskoj Hrvatskoj. Do dana današnjeg.

9. Crnković također ne uklapa u dječju i omladinsku književnost popularnu književnost koja će kasnije postati njezin standardni dio. Tako u *Hrvatskoj dječjoj književnosti do kraja 19. stoljeća* ne uzima u obzir djela koja su bila prevedena i objavljena do kraja 19. st. u Hrvatskoj (primjerice Jamesa Fenimora Coopera, Olivera Goldsmitha, Charlesa Dickensa, Paola Mantegazze (usp. Crnković 1978: 50)).

Karla Maya Crnković u *Hrvatskoj dječjoj književnosti do kraja 19. stoljeća* spominje dva puta, oba puta u negativnom kontekstu. Nejasno je kako bi se moglo opisati djetinjstvo šezdesetih godina prošlog stoljeća bez uzimanja u obzir romana Karla Maya.

Amerikanaca Lewisa Wallacea (*Ben Hur*, izvorno 1880., prvi puta na hrv. 1898.) Crnković uopće ne spominje. Uostalom kao niti *Sherlocka Holmesa* Arthura Conana Doylea ili *Tri mušketira* Alexandra Dumasa ili *Gitanu* Xaviera Montepina.

10. Crnković tvrdi kako ne postoji književnost za mladež. Postoji ili književnost za djecu ili književnost za odrasle, a književnost za mladež je nesporazum, ne i zasebna vrsta književnosti.

Od petnaestogodišnjeg učenika I razreda srednje škole traži se da čita svjetske i domaće pjesnike i pisce različitih epoha, od najstarijih do suvremenih. Nema više nikakvog prilagođavanja dobi. (Crnković 1977: 16)

[...] jedino dječja književnost pruža za svaku dob knjigu koja toj dobi odgovara, koja će dijete privući, koja neće djelovati odbojno i razviti u njemu averziju prema knjizi. Dječju književnost treba da djeca dobiju na vrijeme u ruke, treba da žive s njom i da je neprimjetno napuste čim dođe vrijeme za to, na izmaku djetinjstva, te da, pripremljeni i žedni, kao mladi ljudi prijeđu u književnost uopće, u takozvanu veliku književnost. (Crnković 1977: 15)

Sve takozvane omladinske romane i pripovijetke ili čitaju djeca, te prema tome idu u dječju književnost, ili su, jer se ni po čemu ne razlikuju od nje, integralni dio takozvane velike književnosti. (Crnković 1977: 16)

6. Zaključak

Čini se kao da je o jednom broju pitanja o povijesti hrvatske dječje književnosti postignuta prilična doza suglasnosti. Izdvojeno je desetak teza za koje bi se lako dalo utvrditi da su čvrsto međusobno povezane. Te teze predstavljaju polazišne točke za veći broj radova o povijesti hrvatske dječje književnosti u cjelini ili nekim njezinim vrstama. Utvrđeno je da su izvorišta te paradigme dva rada Milana Crnkovića: članak iz 1971. „Sto (i nešto) godina hrvatske dječje književnosti” te knjiga objavljena 1978. *Hrvatska dječja književnost do kraja XIX. stoljeća*. Uspostavljanjem se te paradigme hrvatske dječje književnosti Crnković suprotstavio tadašnjem nametanju modela unitarne jugoslavenske

dječje književnosti. Čvrstim, pomno elaboriranim stavovima ukopanim u tradiciju proučavanja hrvatske dječje književnosti Crnković je uspio u svom naumu osiguranja autonomnosti i samosvojnog razvoja hrvatske dječje književnosti.

No, četrdeset godina kasnije, u posve izmijenjenim povijesnim okolnostima, slabe točke Crnkovićeve paradigme, ma koliko ih mi premazivali novim slojevima boje, stalno izbijaju na površinu. U članku se pokazalo zašto moramo odustati od Crnkovićeve slike povijesnog razvoja hrvatske dječje književnosti i zašto je za razvoj hrvatske književnosti nužno potražiti neka nova polazišta.

Literatura

- Crnković, Milan (1972) „Sto (i nešto) godina hrvatske dječje književnosti”, *Umjetnost i dijete* 3, 18, 5–21.
- Crnković, Milan (1977) *Dječja književnost: priručnik za studente pedagoških akademija i nastavnike*, Školska knjiga, Zagreb.
- Crnković, Milan (1978) *Hrvatska dječja književnost do kraja XIX stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb.
- Crnković, Milan, Dubravka Težak (2002) *Povijest hrvatske dječje književnosti: od početaka do 1955. godine*, Školska knjiga, Zagreb.
- Engler, Tihomir (2012) „Status i značenje Nagyove Genovéve: prijevod Schmidova predloška, njegova obrada ili samosvojno književno djelo?”, *Književna smotra*, XLIV, 164/165, 75–89.
- Franković, Dragutin, Mihajlo Ogrizović i Dragutin Pazmanur (1971) *Sto godina rada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora i učiteljstva u Hrvatskoj 1871–1971*, Pedagoško književni zbor, Zagreb.
- Hranjec, Stjepan (1998) *Hrvatski dječji roman*, Znanje, Zagreb.
- Idrizović, Muris (1984) *Hrvatska književnost za djecu: Sto godina hrvatske dječje knjige*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- Kajan, Ibrahim (2008) *Razvoj i oblici dječjeg bosanskohercegovačkog romana*, Zalihica, Sarajevo.
- Krajačić, Ljudevit (1923) „Hrv. pedagoško-književni zbor i naša omladinska književnost”, *Pedesetogodišnjica Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora*, Zagreb, 30–42.
- Latković, B (1950) „Partijnost književnog stvaranja”, *Nastava jezika i književnosti u srednjoj školi*, 1, 1–2, 7–14.
- M. G. [Milivoj Gabelica] (1971) „Simpozij: Hrvatska književnost za djecu i omladinu”, *Pedagoški rad* XXVI, 9–10, 425–427.
- Majhut, Berislav (2013) „Bijela područja i crne rupe povijesti hrvatske dječje književnosti”, *Veliki vidar: stoljeće Grigora Viteza*, ur. Marina Protrka Štimec, Diana Zalar i Dubravka Zima, Zagreb, 311–328.

- Nosić, Milan (2009) „Biografija i bibliografija Milana Crnkovića”, *Riječ*, 15, 4, 8–33.
- Skok, Joža (1990) *Sunčeva livada djetinjstva*, Naša djeca, Zagreb.
- Šević, Milan (1911) „Dečja književnost hrvatska”, *Brankovo kolo*, 17, 27 i 28, 438–441. i 17, 29 i 30, 473–475.
- Širola, Stjepan (1896) „Naša omladinska književnost”, *Škola*, 7, 1, 11–14. i 7, 2, 31–34.
- Težak, Dubravka (1991) *Hrvatska poratna dječja priča*, Školska knjiga, Zagreb.
- Težak, Stjepko (1976) „Jugoslavenska književnost za djecu u sovjetskom udžbeniku (Zarubežnajadestkaja literatura, Moskva 1974)”, *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika*, 1, 2, 137–139.
- Zalar, Ivo (1978) *Dječji roman u hrvatskoj književnosti*, Školska knjiga, Zagreb.
- Zalar, Ivo (1991) *Pregled hrvatske dječje poezije*, Školska knjiga, Zagreb.

SUMMARY

Berislav Majhut

DO WE NEED A NEW HISTORY OF CROATIAN CHILDREN'S LITERATURE?

This study shows that the essence of contemporary accounts of the history of Croatian children's literature lies in its picture created by the theoretician of children's literature Milan Crnković (1925 – 1988) in the 1970s. Crnković's history of Croatian children's literature has served as the basis of almost all most important historical and theoretical works in this field. The paper will analyze the content of his historical paradigm: its beginning, specific characteristics, the development of literary genres, the creation of the canon and historical and social circumstances. The paper aims to find out which historical and literary- historical developments had a decisive impact at the time when Crnković wrote the main works for his history. In addition, the reasons why this paradigm may no longer be able to satisfy the need for a solid theoretical basis of contemporary research of children's literature are considered.

The paper points out that Crnković was not able to produce a satisfactory picture of Croatian children's literature because his research data were mostly based on children's magazines of that time. In his research Crnković establishes that Croatian children's literature begins with the literature written by teachers. Also, it is important to mention that due to circumstantial restrictions Crnković did not thoroughly explore the period from 1941 to 1955. Our reexamination of the basic elements of Crnković's paradigm points out that it is necessary to reevaluate some of the main authors and works in order to shed new light on Croatian children's literature.

Key words: *history of Croatian children's literature; Milan Crnković; Mato Lovrak; young adult fiction; Croatian children's magazines*